

تحلیل ویژگی‌های کیفی سکه‌دوزی

در جامگان تاریخی موجود در گنجینه موزه آستان‌قدس رضوی

راضیه اکبرزاده

دانشجوی کارشناسی ارشد گروه هنر اسلامی، دانشکده هنر، دانشگاه نیشابور، نیشابور، ایران

دکتر فرزانه فرخ‌فر (نویسنده مسئول)

دانشیار گروه گرافیک، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

f.farokhfard@modares.ac.ir

چکیده:

موزه آستان‌قدس رضوی یکی از ارزشمندترین گنجینه‌های فرهنگ و هنر ایران است که تنوعی از آثار و اسناد تاریخی در آن نگهداری می‌شود. بخشی از این آثار، جامگانی است که با سکه‌دوزی زینت شده و مزین به سکه‌هایی از ادوار تاریخی مختلف و با جنس و ابعاد متنوع است. با توجه به تنوع جامگان سکه‌دوزی شده و اغلب ناشناخته‌ی موجود در گنجینه موزه رضوی، این پرسش مطرح می‌شود که در بررسی جامگان سکه‌دوزی موجود در موزه رضوی، چه اطلاعاتی در خصوص نوع جامه، عیار سکه، کیفیت دوخت و نصب سکه‌ها و کاربرد این آثار به‌دست می‌آید؟ هدف، شناسایی ویژگی‌های کیفی سکه‌دوزی و کاربرد آن در تزیین جامگان با استناد به آرشیو موزه آستان‌قدس رضوی به منظور واکاوی منزلت مالک جامگان است. ماهیت این پژوهش توسعه‌ای و روش تحقیق آن توصیفی-تحلیلی و شیوه گردآوری اطلاعات: کتابخانه‌ای و میدانی است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهند که کاربرد سکه‌دوزی بیش از همه در جامگان زنان بکاررفته که با تنوعی از انواع سکه، ابعاد، جنس، فرم و رنگمایه در بخش‌های مختلف جامه به‌همراه دیگر تزیینات همچون سوزن‌دوزی رایج بوده‌است. این جامگان که در مراسم و مناسبات خاص پوشیده می‌شده، عمدتاً متعلق به طبقات ممتاز جامعه بوده و از عصر صفوی تا پهلوی کاربرد داشته است.

کلیدواژه‌ها: موزه آستان‌قدس رضوی، سکه‌دوزی، تزیین جامگان، عصر صفوی، عصر قاجار

۱. مقدمه

پوشاک در طول تاریخ همواره زینت‌بخش پیکره‌ی انسان‌ها و همچنین به عنوان محافظ بدن در مقابل عوامل طبیعی و محیطی بوده‌است. با گذشت دوران متمدنی بجز جنبه‌های کاربردی و مصرفی پوشاک، در جنبه‌های دیگر آن اعم از تزیینات، فرم، بافت، رنگ و نقش‌مایه‌ها، موقعیت اقتصادی و طبقات اجتماعی اهمیت پیدا کرده‌است. یکی از پرکاربردترین عناصر تزیینات که اغلب مورد استفاده زنان بوده، سکه است که در تزیین پوشاک و ساخت زیورالات و جواهرات مورد استفاده قرار می‌گرفته‌است. کاربرد سکه در تزیینات لباس علاوه بر کارکرد زیباشناختی، دارای مفاهیم دیگری نیز بوده‌است. از جمله ویژگی‌های ذاتی و ارزشی سکه، ارتباط مستقیم آن با دارایی، جایگاه و منزلت اجتماعی افراد مختلف جامعه بوده‌است. با توجه به نمونه جامگان ارزشمند سکه‌دوزی شده و تاریخی که در آرشیو موزه رضوی موجود است، با این پرسش مواجه می‌شویم: کاربرد سکه در جامگان ایرانیان، چه کیفیتی را به نمایش می‌گذارد؟ سکه‌دوزی، یکی از رودوزی‌ها و تزیین البسه بوده که به نظر می‌رسد در عصر صفویه با تاثیر از فرهنگ پوشاک غرب وارد پوشاک جامعه‌ی ایران شده‌است. ابتدا درباریان از این هنر استقبال و استفاده کردند و به مرور این فرهنگ در اجتماع رواج پیدا کرد. هدف از این پژوهش شناسایی جنبه‌های مختلف کاربرد سکه به عنوان عنصری تزیینی در پوشش ایرانیان و همچنین بررسی تاریخی سکه‌ها، معیار ارزشی آن‌ها و تکنیک‌های دوخت و یا نصب سکه بروی جامگان است.

۲. پیشینه پژوهش

بررسی‌ها نشان می‌دهد موضوع جامگان سکه‌دوزی به‌طور تخصصی مورد توجه پژوهشگران قرار نگرفته‌است؛ ولی بعضی از منابع، اطلاعاتی در خصوص کاربرد سکه در پوشاک در اختیار می‌گذارند می‌گذارند که به عنوان منابع میان دست و پایین دست محسوب می‌شوند از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: کتاب «سکه‌های ایران قبل از اسلام» (امینی، ۱۳۹۵)، به بررسی پیدایش سکه در دنیای باستان و مبادلات تجاری و کاربرد فلزات برای تزیین این اولین کاربرد فلزات برای تزیین پرداخته که از حیث شناخت سکه با این پژوهش مرتبط است. در «دایره‌المعارف هنرهای صنایع دستی و حرف مربوط به آن» (سیدصدر، ۱۳۸۶)، به صنایع دستی و تزیینی ایران سکه‌دوزی یا اشرفی دوزی که بیشتر جنبه تزیینی و خود مصرفی دارد، پرداخته و به‌روش‌های دوخت سکه اشاره شده‌است. در کتاب «تاریخ سکه از قدیمی‌ترین ازمینه تا دوره اشکانی (ملکزاده بیانی، ۱۳۳۹)، به تاریخی بودن سکه و نماینده خط، زبان، هنر، مذهب، تمدن و ارتفاع و انحطاط وضع اجتماعی و ثروت افراد اشاره شده‌است. در کتاب «پوشاک زنان از آغاز تا امروز» (آقاحسین شیرازی، ۱۳۸۱)، به پوشاک زنان در عصر صفوی و توصیف جهانگردان از جامگان و سرپوش زن‌های ایرانی پرداخته و اشاره کرده است که ثروتمندان از سکه‌های طلا، نقره و سنگ‌های قیمتی برای تزیین استفاده می‌کردند. در کتاب «یادبودهای مناسبتی ملی و مذهبی، ژتون‌ها و یادگارهای کلکسیون» (حق‌صفت، ۱۴۰۲)، دلیل کاربرد سکه بروی لباس، به عنوان دوری از چشم‌زخم و شانس برای دارنده آن بیان شده‌است. نقر اسماء متبرک و شعارهای دینی، به عنوان دوری از چشم‌زخم و حفظ و نگهداری دارنده آن از گزند، مدنظر بوده که روی لباس‌های کودکان و بزرگسالان و تزیینات شخصی استفاده می‌شده‌است. مروری بر پیشینه تحقیق نشان می‌دهد که اطلاعاتی در توصیف سکه و کاربرد آن در تزیین جامگان ارائه‌شده، لیکن پژوهشی که منحصراً به

تحلیل کیفیت سکه‌دوزی بروی جامگان موجود در موزه رضوی تمرکز داشته باشد، انجام نشده است. از این حیث پژوهش حاضر سعی دارد به صورت تخصصی به این مقوله بپردازد و کیفیت سکه‌دوزی را در این آثار مورد بررسی قرار دهد.

۳. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نظر هدف توسعه‌ای و از حیث روش، توصیفی و تحلیلی است. روش گردآوری داده‌ها براساس مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی و میدانی (شامل جستجو در آرشیو موزه آستان قدس، مصاحبه با کارشناسان و عکسبرداری از آثار) و روش تجزیه و تحلیل، کیفی است. جامعه بررسی شامل سیزده قطعه از جامگان سکه‌دوزی شده موجود در گنجینه موزه آستان قدس رضوی است که تماماً به جامعه زنان تعلق داشته و دربردارنده سکه‌های تاریخی از دوران صفوی تا پهلوی است.

۴. بحث و بررسی

۴-۱. جامگان ایرانیان از عصر صفوی تا پهلوی

عصر صفوی، یکی از درخشان‌ترین ادوار تاریخی ایران در حوزه فرهنگ و هنر است. با آغاز قرن دهم هجری و به سلطنت رسیدن شاه اسماعیل اول صفوی و گسترش اراضی ایران، اوضاع اقتصادی ایران رونق تازه‌ای یافت و بازرگانان را از شرق و غرب به دربار کشاند. این تحول باعث ارتقای فرهنگ و هنر ایرانی و همچنین تغییر در فرهنگ پوشش ایرانیان گردید.^۱ عصر صفوی نقطه عطفی از لحاظ فرهنگ و تمدن میان دوران قبل و بعد از آن به شمار می‌آید. از مظاهر این تمدن و فرهنگ، نوع تن‌پوش‌ها است که از همین دوره به تدریج تحول می‌یابد، چرا که ارتباط اقتصادی و تجاری با ملل اروپایی از این دوره آغاز می‌شود و به تدریج در دوره قاجار و پهلوی به اوج خود می‌رسد.^۲

در قرن دهم هجری، پوشاک ایرانیان ظاهر دیگری به خود گرفت. تنبان که در قرون پیش وجود خارجی نداشت، معمول شد و پیراهن‌های پردگمه و بند، کنار گذاشته شد و از بلندی لباس‌ها کاسته شد.^۳ به دنبال سقوط دولت صفویه در سال ۱۱۳۵ ه.ش و روی کار آمدن دولت افشاریه و سپس زندیه، عناصر اصلی پوشاک تغییر چندانی نکرد. این نکته نشان می‌دهد هنگامی که کشور دچار هرج و مرج و جنگ و گریز باشد، مردم کمتر به مد لباس و تغییرات حاصل آن می‌اندیشند.^۴

در عصر قاجار، با از سرگیری مبادلات تجاری و سیاسی با دول غربی، تحولات بنیادینی در صنعت مد به ویژه در پوشاک زنان به وجود آمد. در این دوره، به واسطه ارتباط ایران با کشورهای خارجی و رفت و آمد تجار و سیاحان اروپایی، تحولات قابل توجهی در پوشاک ایرانیان به وجود آمد. این تحول برای مردان در شلوار و کلاه‌ها و برای زنان در دامن‌ها و شلیته‌ها بیشتر مشاهده می‌شود.^۵ تغییر پوشاک زنان در دوره ناصرالدین شاه و اخذ فرهنگ اروپایی بیش از دیگر ادوار قاجاری مشهود است. ناصرالدین شاه با سفر به فرنگ و دیدن لباس‌های بالرین‌ها شیفته لباس آنها شده و او را بر آن داشت که زنان حرامسرای

^۱ بیکر، منسوجات اسلامی. ۱۱۷.

^۲ غیبی، هشت هزار سال تاریخ پوشاک اقوام ایرانی. ۳۹۴.

^۳ آقا حسین شیرازی، پوشاک زنان ایران از آغاز تا امروز. ۱۷۰.

^۴ غیبی، هشت هزار سال تاریخ پوشاک اقوام ایرانی. ۴۷۷-۴۷۹.

^۵ سامانی و سامانی. تاریخ پارچه و لباس ایران و جهان، ۶۰.

خود را به این لباس ملبس کند.^۱ در این دوره، اعضاء و افراد طبقه فرادست، که در طول دهه‌های متمادی به نحوی با اروپایی‌ها ارتباط و تماس داشتند، خیلی سریع این تغییر را پذیرفتند.^۲ پس از آن، اروپایی‌ها به تدریج در برقراری روابط، از حد اعتدال خارج گشته و تا جایی پیش رفتند که ایران را مستعمره خود دانسته و تجارت منسوجات و رسوخ در فرهنگ پوشاک ایرانیان را دست‌گرفتند.^۳

در دوره پهلوی اول بعد از انقلاب مشروطه بر اثر ارتباط و رفت‌وآمد بیشتر با اروپاییان؛ رفته رفته تمایل به استفاده از جامه‌های غربی همچون کت و شلوار، کراوات، کت فراک، به خصوص از سوی صاحب منصبان دولتی و تحصیل کرده‌های آشنا با فرهنگ؛ فزونی گرفته بود. در دوره پهلوی دوم بعد از جنگ جهانی دوم بر اثر روابط بسیار نزدیک و دوستانه با جهان غرب و تمایل بی‌حد و حصر مردم به تقلید از باورهای غربی؛ انواع و اقسام سبک‌ها و مدهای پوشاک اروپایی و آمریکایی در ایران رواج یافت.^۴ همین عوامل موجب شد که به تدریج سبک پوشش اصیل و بومی زنان ایرانی، کمتر مورد توجه قرارگیرد و تزیینات مرسوم همچون سکه‌دوزی اهمیت پیشین خود را از دست بدهد.

۴-۲. سکه‌دوزی

سکه، سندی است مکتوب و کتابی کوچک اما پرمحتوا که بعضی از ناگفته‌های ادوار تاریخی را با مطالعه و بررسی آن می‌توان روشن و آشکار کرد. به بیان دیگر، سکه‌های هر دوره بیان‌گر تاریخ، فرهنگ، هنر و مذهب ایران به‌شمار می‌رود.^۵ سکه دورو دارد و طرف اصلی سکه، آن روئی است که منقوش به تصویر پادشاهان و یا حکمرانان ایالتی و یا علامت و نوشته خاص بود که می‌توانست به زبان عام معنای این جمله را بدهد: شما می‌توانید به این پول اطمینان داشته باشید که قدرت آن کاری را که باید انجام دهد، دارد و لذا این سمت سکه را، روی سکه یا رخ و روی دیگر سکه پشت سکه می‌نامند.^۶

سکه، علاوه بر کارکرد اصلی و شناخته‌شده‌اش، در برخی هنرها و صنایع دستی ایران نیز کاربرد داشته‌است. از آن جمله، «سکه‌دوزی» است که یکی از رودوزی‌های سنتی و زیبای ایران است و یک حرفه برای مردم ایران به ویژه در منطقه سیستان و بلوچستان به‌شمار می‌آید. این هنر فاقد نقوش و نگاره‌های خاص است، ولی چون سکه به پارچه دوخته می‌شود، در گروه رودوزی‌ها قرار می‌گیرد.^۷ ویژگی‌های منحصر به فرد سکه از جمله ارزش و زیبایی و اغلب در دسترس بودن آن تبدیل به جواهرات و تزیین در جامگان گزینه مناسبی برای زنان بوده‌است. آنچه مسلم است از دیرباز سکه دارای ارزش و جایگاه خاصی در جوامع بشری بوده و زنان ایرانی آن را پشتوانه‌ای برای فردای خود و معیار دارایی و ثروت زنان می‌دانستند. سکه‌دوزی در پوشش زنان اقوام مختلف ایران، نقش کامل‌کننده جامگان زنان را داشته‌است. سکه‌دوزی هنری است که امروزه، در پوشش محلی بسیاری از زنان ایران در گستره جغرافیای ایران به انواع مختلف دیده می‌شود و یکی از صنایع دستی مرسوم ایران است که عموماً برای تزیین لباس، سرپوش و تن پوشش زنان استفاده می‌شده‌است. یکی از پوشاک بسیار مجلل

^۱ قیانداران، تاریخ پوشاک ایرانیان. ۱۵۹.

^۲ شریعت‌پناهی، اروپاییها و لباس ایرانیان، ۱۱.

^۳ شریعت‌پناهی، اروپاییها و لباس ایرانیان، ۹.

^۴ قیانداران، تاریخ پوشاک ایرانیان. ۱۷۳-۱۷۱.

^۵ سرافراز و آورزمانی. سکه‌های ایران از آغاز تا دوره زندیه، ۴-۷.

^۶ حق‌صفت، دوروی سکه، ۹.

^۷ سیدصدر، دایره‌المعارف هنرهای صنایع دستی و حرف مربوط به آن. ۲۱.

بومی و مورد علاقه بانوان کرد، «جلیقه» است، زیرا علاوه بر رنگ و برش و وضع تزئینی خاص خود، به بانوان کرد امکان استفاده از زیورهای گوناگون را می‌دهد. بانوان کرد بروی آن سکه‌ها و زیورهای فراوان نصب می‌کردند.^۱

شواهد موجود اثبات می‌کند که در عصر صفوی برای تزئین لباس‌های طبقه ممتاز جامعه از سکه استفاده می‌شده است. «جوانی فرانچسکو جملی کاری»^۲ جهانگرد ایتالیایی که هم‌زمان با دوران حکومت شاه سلیمان صفوی به ایران آمد، چنین نقل می‌کند که: «زنان‌های ایرانی کلاهکی روی سر می‌گذارند. دورکلاهک زنان ثروتمند، سکه‌های طلا، نقره و سنگ‌های قیمتی دوخته می‌شود»^۳. این نوع رودوزی پوشاک با استفاده از انواع سکه‌های کم‌ارزش، به تدریج در بین طبقات مختلف جامعه متداول گردید. گاهی افرادی به جهت نداشتن سکه طلا یا نقره برای تزئین جامه خود، از سکه‌های با ارزش کمتر و یا از سکه‌های بدلی استفاده می‌کردند.^۴ از آنجایی که امروزه قوم کرد، بیش از هر قوم دیگری در ایران از سکه برای تزئین جامگان استفاده می‌کند، معرفی واژگان تخصصی هنر سکه‌دوزی به گویش کردی ضروری است. از جمله پوشش زنان کرد خراسان که در آن از سکه استفاده شده می‌توان به انواع سرپوش‌ها اشاره کرد. از آن جمله پلپله^۵ ست که نام سکه‌ای است که بروی کلاه در ناحیه پیشانی وصل می‌شود.^۶ سرکلاو^۷ نیز نام سکه‌ای بزرگ است که در وسطش حلقه‌ای گذاشته و در قسمت میانی کلاه نصب می‌شده است. گیلگیله سراوز^۸، چند رشته مهره است که به انتهای آن سکه طلا نصب می‌کنند و ابتدای آن را به حلقه سرکلاو می‌بندند. کلاولیره^۹، به کلاه‌هایی گفته می‌شود که مرتب و به ردیف رویشان سکه طلا می‌دوزند، به طوری که از چهار طرف هیچ فاصله‌ای بین سکه‌ها باقی نباشد و سراسر آن را سکه فراگیرد. اگر به جای سکه‌های طلایی که روی کلاولیره می‌دوزند سکه‌های نقره روی کلاه دوخته شود، به آن کلاوزر^{۱۰} یا کلاوفیس می‌گویند.^{۱۱}

در خراسان رضوی شهرستان کلات نادر، زنان از چنگه^{۱۲} استفاده می‌کنند که نواری است پهن با عرض هفت سانتی‌متر و طول به اندازه زیر چانه تا روی سر. روی این نوار از قسمت گوش به سمت بالا سکه‌دوزی شده که جزئی از سرپوش آن‌ها به‌شمار می‌رود و در مراسم عروسی و جشن‌ها استفاده می‌کردند.^{۱۳}

زنان شهرستان کلات نادر در جشن‌ها، جلیقه‌هایی که قسمتی از جلوی جلیقه آنها در دو طرف با سکه‌هایی از نقره و نیکل پوشیده شده، به تن می‌کنند. این پوشش جزئی از لباس سنتی و فاخر آنان محسوب می‌شود. زیورآلات زنان کرد در گذشته به‌جز جنبه‌های نمایشی و زیبایی، به عنوان پشتوانه اقتصادی هر خانواده به حساب می‌آمد، زیرا همه اموال منقول و غیرمنقول می‌توانست به تاراج رود، جز زیورآلات که توسط زنان حمل می‌شد و این به دلیل همان احترام و قداستی بود که

^۱ ضیاءپور، پوشاک ایلها، چادر نشینان و روستائیان ایران. ۳۴.

^۲ Giovanni Francesco Careri

^۳ آقا حسین شیرازی، پوشاک زنان ایران از آغاز تا امروز. ۲۰۰.

^۴ اکبرزاده رباط، سیری در لباس‌های سکه‌دوزی. ۲۲.

^۵ PolPeleh

^۶ محمدی سیف، نشانه‌شناسی در پوشاک زنان ترک و کرد در ایران. ۱۸۵.

^۷ Sar-kelav

^۸ Gilaile

^۹ Kelav-lire

^{۱۰} Kolavezar

^{۱۱} سلطانی، جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان. ۲۵۷.

^{۱۲} Changeh

^{۱۳} امید، دیده و دل و دست. ۲۸.

زنان داشتند می‌شود.^۱ بی‌دلیل نیست که پوشش‌های سکه‌دوزی شده و برجای مانده از ادوار تاریخی ایران، که عمدتاً به زنان تعلق دارند، به‌دلیل تنوع سکه‌ها و کیفیت ممتاز جامگان، امروزه زینت‌بخش گنجینه‌ها و موزه‌های داخل و خارج از ایران باشند. یکی از مهمترین گنجینه‌ها که آرشیو آن تاکنون معرفی نشده، گنجینه سکه موزه آستان‌قدس رضوی است.

۳-۴. گنجینه سکه موزه آستان‌قدس رضوی

موزه آستان‌قدس رضوی یکی از بزرگترین مجموعه‌های موزه‌ای ایران است که در شهر مشهد قرار دارد.^۲ این مجموعه درون بارگاه حرم امام رضا(ع) جای گرفته و محل نگهداری بخشی از مهم‌ترین آثار تاریخی و هنری دوره اسلامی است.^۳ بخشی از گنجینه آستان‌قدس رضوی به «موزه تمبر، اسکناس و سکه» اختصاص دارد که اشیاء متنوعی از جمله انواع سکه‌های تاریخی و لباس‌های سکه‌دوزی در آن به‌نمایش گذاشته شده‌است. «موزه تمبر، اسکناس و سکه» در بهمن ۱۳۶۹ ه.ش افتتاح شد و درحال حاضر در طبقه منهای یک ساختمان مرکزی موزه آستان‌قدس رضوی قرار دارد.^۴ در گنجینه سکه موزه آستان‌قدس رضوی مجموعه‌ای از سکه‌های مختلف حکومت‌های ایرانی و غیرایرانی و جامگان سکه‌دوزی نگهداری می‌شود که شامل ادوار پیشااسلامی تا پهلوی است. در این پژوهش تمرکز بر جامگان سکه‌دوزی شده این موزه است که قدیمی‌ترین نمونه‌های آن به‌عصر صفوی تعلق دارند.

۴-۴. معرفی جامگان سکه‌دوزی شده موجود در گنجینه سکه موزه آستان‌قدس رضوی

در گنجینه بزرگ آستان‌قدس رضوی در قسمت «موزه تمبر، اسکناس و سکه»، انواع آثار نفیس و گرانبها از جمله سکه‌های تاریخی و جامگان سکه‌دوزی و سرپوش‌های ارزشمند و تاریخی نگهداری می‌شود. سرپوش‌ها و تن‌پوش‌های زیبایی که هرکدام سکه‌هایی از دوران گذشته در تاروپود خود دارند و دیدگان را به تحسین وامی‌دارند. نگارندگان باهدف شناسایی ماهیت سکه‌های نصب شده بر روی این جامگان و تحلیل کیفیت آنها، با همکاری کارشناسان موزه، نسبت به تصویربرداری از این جامگان اقدام کرده‌اند. آنچه در جدول ۱ آمده، گزارشی مختصر از انواع جامگان سکه‌دوزی در موزه رضوی است که به‌ترتیب زمانی از عصر صفوی (قدیمی‌ترین) تا عصر پهلوی (متاخرترین) چیدمان شده و اطلاعات دقیقی در خصوص زمان و مکان خلق اثر، طبقه اجتماعی خاص و گروه زنان و مردان، چگونگی انتقال به موزه و کدشناسه ارائه می‌دهد. این آمار شامل همه لباس‌های سکه‌دوزی شده باوضعیت مناسب و تاریخ‌دار^۵ موجود در گنجینه آستان‌قدس رضوی است که از سوی کارشناسان موزه معرفی شده و در اختیار نگارندگان قرار گرفته‌اند.

جدول ۱. جامگان سکه‌دوزی شده موجود در گنجینه سکه موزه آستان‌قدس رضوی (نگارندگان)

نوع جامه	زمان خلق اثر	مکان خلق اثر	تعلق به طبقه خاص	چگونگی انتقال به موزه	کد شناسه	تعداد سکه
نمونه ۱	سرپوش - کلاه	صفوی-زندیه	ایران - شهر نامعلوم	اعیان/ زنان	تقدیمی/ وقف	۱۷۳- متفرقه ۷۵
نمونه ۲	پیشانی‌بند	صفوی-سلطان حسین	ایران-شهر رامیان	متوسط/ زنان	تقدیمی/ وقف	۳۵۲- متفرقه ۳۰

^۱ محمدی‌سیف، نشانه‌شناسی در پوشاک زنان ترک و کرد در ایران. ۱۸۳.

^۲ URL1

^۳ جهانگیرفر، موزه در ایران، ۷۱.

^۴ جلالی، گنجینه: مجموعه مقالات معرفی آثار موزه‌ای آستان‌قدس رضوی، ۳۱.

^۵ منظور جامگانی است که حداقل کیفیت لازم را جهت شناسایی نوع لباس و کیفیت دوخت و تزیین دارا باشند و تاریخ تقریبی تولید آن‌ها مشخص باشد.

نمونه ۳	مقنعه بند	قاجار-احمد شاه	ایران-شهر تهران	اعیان/ زنان	تقدیمی/ وقف	۷۰-متفرقه	۱۰
نمونه ۴	سرپوش-کلاه	قاجار-ناصرالدین شاه	ایران-شهر کاشمر	اعیان/ زنان	تقدیمی/ وقف	۳۵۳-متفرقه	۴۰
نمونه ۵	سرپوش-کلاه	قاجار-ناصرالدین شاه	ایران-شهر شیراز	اعیان/ زنان	تقدیمی/ وقف	۱۶۰-متفرقه	۲۶
نمونه ۶	سرپوش-کلاه	قاجار-احمد شاه	ایران-شهر بیرجند	اعیان/ زنان	تقدیمی/ وقف	۱۷۴-ردیف ۲	۸۰
نمونه ۷	پیشانی بند	قاجار-احمد شاه	ایران-خراسان شمالی	متوسط/ زنان	تقدیمی/ وقف	۲۵۲-متفرقه	۱۰۲
نمونه ۸	گردن آویز	پهلوی-دوره اول	ایران-شهر رامیان	متوسط/ زنان	تقدیمی/ وقف	۳۵۴-متفرقه ردیف ۱	۱۶۷
نمونه ۹	جلیقه-لباس	پهلوی-دوره دوم	ایران-شهر تهران	متوسط/ زنان	تقدیمی/ وقف	۱۷۶-متفرقه	۱۴۲
نمونه ۱۰	جلیقه-لباس	پهلوی-دوره دوم	ایران-شهر نامعلوم	متوسط/ زنان	تقدیمی/ وقف	۱۷۳-متفرقه ردیف ۴	۱۰۰۰
نمونه ۱۱	پیراهن-لباس	پهلوی-دوره دوم	ایران-شهر لاهیجان	متوسط/ زنان	تقدیمی/ وقف	۱۷۳-متفرقه ردیف ۳	۴۰۰
نمونه ۱۲	سرپوش-کلاه	پهلوی-دوره دوم	ایران-شهر تهران	اعیان/ نوزاد	تقدیمی/ وقف	۲۲۱-متفرقه	۱
نمونه ۱۳	پیشانی بند	پهلوی-دوره دوم	ایران-شهر رامیان	متوسط/ زنان	تقدیمی/ وقف	۳۵۴-متفرقه ردیف ۲	۳۰

با استناد به جدول ۱ چهار نمونه سکه دوزی شده مربوط به دوره قاجار، چهار نمونه دیگر دارای سکه هایی از دوره قاجار، پهلوی اول و پهلوی دوم و پنج نمونه ای از سکه دوزی ها مربوطه به دوره پهلوی دوم است.

نمونه ۱. سرپوش یا کلاه زنانه کد ۱۷۳ متفرقه: این سرپوش از چهار قسمت تشکیل شده است. قسمت اول از وسط سر تا نرسیده به پشت گردن که در قسمت وسط سر به دو قسمت با برش تقسیم شده و به صورت چپ و راست در قسمت پشت قرار می گیرد. به رنگ مخمل قرمز طرح دار است و از وسط سر تا جلوی سر با پارچه مخمل مشکی پولک دوزی شده است. قسمت دوم در بالای پیشانی قرار گرفته و نوار پهن یراق دوزی طلایی است که روی آن تزئیناتی از قبیل پولک های رنگارنگ، مروارید و مهره چشم و نظر دوخته شده است و سه سکه کوچک نیم قرانی از دوره فتحعلی شاه قاجار در جلوی پیشانی خود نمایی می کند در قسمت سوم، وسط نوار یراق دوزی، با مهره های رنگی به سرپوش دوخته شده و در قسمت پایین، نوار یراق دوزی نگین هایی دور تا دور سرپوش دیده می شود. قسمت چهارم جلو پیشانی جای دارد و شامل سه ردیف سکه است که روی هر ردیف سکه نواری دوخته شده است. سکه ها به روش سوراخ کردن و سپس دوختن آنها به سرپوش در سه ردیف که روی هر ردیف سکه نواری دوزی شده تا دوخت سکه ها را بپوشانند. محل تولید این سرپوش نامعلوم است اما با توجه به کیفیت ممتاز آن، احتمالاً به طبقات مرفه جامعه تعلق داشته زیرا با هفتاد و پنج قطعه سکه نقره از دوران صفوی، نادرشاه

افشار، فتحعلی‌شاه، محمدشاه، ناصرالدین‌شاه، مظفرالدین‌شاه، محمدعلی‌شاه و احمدشاه قاجار تزئین شده‌است. معمولاً این سرپوش زنانه در مراسم ویژه مانند عروسی و مجالس شادی استفاده می‌شده‌است. جنس سکه‌ها از نقره با وزن و عیار مختلف است. براساس نظر کارشناسان موزه، ضرب سکه‌ها در ضرابخانه شهرهای هرات، مشهد و یزد بوده‌است (شکل ۱).

شکل ۱. سرپوش سکه‌دوزی با ۷۵ سکه نقره از دوران صفویه، افشاریه و قاجار^۱

نمونه ۲. پیشانی‌بند زنانه کد ۳۵۲: این پیشانی‌بند از سه قسمت تشکیل شده‌است. قسمت اول دارای یک نوار پارچه‌ای است که روی آن از منجوق‌بافی با طرح لوزی به‌رنگ‌های مشکی، سفید، قرمز و آبی مزین شده‌است. از یک طرف پیشانی در قسمت بالای گوش به طرف دیگر پیشانی بالای گوش قرار می‌گیرد و با بندی به دور سر بسته می‌شود. در قسمت دوم مهره‌هایی به نوار دوخته شده و منجوق‌بافی با طرح لوزی به‌رنگ‌هایی که در قسمت بالا به‌کار برده، دیده می‌شود. در ردیف آخر مهره‌هایی برای اتصال سکه‌ها و از روش سوراخ‌کردن سکه‌ها استفاده شده‌است. این پیشانی‌بند دارای سی قطعه سکه از جنس نقره از دوره شاه‌سلطان حسین صفوی و فتحعلی‌شاه، ناصرالدین‌شاه، احمدشاه و پهلوی اول است. ضرب این سکه‌ها در ضرابخانه‌های مشهد، رشت و استرآباد بوده‌است (شکل ۲).

شکل ۲. پیشانی‌بند دارای ۳۰ سکه از دوره‌های صفوی، قاجار و پهلوی^۱

^۱ گنجینه سکه- کد ۱۷۳ متفرقه

نمونه ۳. مقنعه‌بند زنانه کد ۷۰: این مقنعه‌بند از سه قسمت تشکیل شده است. در قسمت بالا برای زیر چانه یک سکه قرار دارد و در قسمت دوم چند رشته نخ برای منجوق‌ها و مهره‌هایی به صورت آویز و وصل سکه‌ها بکار برده شده است. این مقنعه‌بند دارای ده سکه از دوره سلطان احمدشاه است (شکل ۳).

شکل ۳. مقنعه‌بند دارای ده سکه از دوره احمدشاه قاجار^۲

نمونه ۴. سرپوش زنانه کد ۳۵۳: این سرپوش از دو قسمت برش پارچه و یک قسمت سکه‌دوزی تشکیل شده است. در قسمت بالای سرپوش کف سر یک برش دایره‌مانند دارد و در داخل سرپوش آسترکشی شده و دورتادور سرپوش به اندازه دورسر پارچه‌ای افقی به شکل نوار پهنی دوخته شده است. دورتادور سرپوش با سکه‌هایی از جنس نقره دوره ناصرالدین‌شاه، محمدعلی‌شاه، احمدشاه و چند سکه دور پهلوی اول تزیین شده است. برای نگهداشتن سرپوش بر روی سربندی در دو طرف سرپوش دوخته شده است. روش دوخت سکه‌ها به سرپوش سوراخ کردن سکه‌ها و چند مورد به روش حلقه‌زدن است. این سرپوش دارای چهل سکه از جنس نقره، آلومینیوم و برنز و تعدادی از جنس مس و نیکل است (شکل ۴).

^۱ گنجینه سکه-کد متفرقه ۳۵۲

^۲ گنجینه سکه-کد ۷۰

شکل ۴. سرپوش سکه‌دوزی شده دارای ۴۰ سکه قاجار و پهلوی^۱

نمونه ۵. سرپوش کد ۱۶۰: این اثر، دارای پارچه سرپوش ابریشمی به‌رنگ قرمز و از دو تکه پارچه تشکیل شده‌است. تکه‌ای که قسمت پشت سرپوش را تشکیل می‌دهد و تکه دیگر که به دور تا دور سرپوش دوخته شده این سرپوش دارای آستری می‌باشد. برای نگهداشتن این سرپوش بروی سر از دو بند که در دو طرف در قسمت جلوی سرپوش که زیر گلو گره می‌خورد استفاده شده‌است. روش دوخت سکه‌ها در این سرپوش ابتدا پایه‌هایی با نخ زده شده شبیه قلابدوزی از یک طرف صورت شروع شده و به طرف دیگر صورت ادامه داده شده‌است انتهای نخ‌ها شبیه حلقه برای قرار دادن سکه‌هاست، در بین پایه‌ها مهره‌هایی به‌رنگ قرمز قرار دارد و فاصله هر پایه از هم دو مهره است برای وصل کردن سکه‌ها در این سرپوش از روش حلقه‌زدن سکه استفاده شده‌است ابتدا به سکه حلقه ظریفی جوش داده شده و بعد آنها را در میان مهره‌ها قرار دادند. در دو طرف این سرپوش که کنار صورت قرار می‌گیرد از سکه‌های بیشتری استفاده کرده‌اند. یک سکه حلقه زده‌شده در بالا و چهار حلقه در پایین این سکه زده‌شده تا تعداد چهار سکه در پایین قرارگیرد، معمولاً برای سکه‌های باارزش مانند طلا از روش حلقه جوش‌دادن استفاده می‌شده تا سکه آسیب کمتری ببیند. در این سرپوش دارای بیست و شش سکه طلا از دوره ناصرالدین‌شاه و احمدشاه قاجار است. این اثر، تقدیمی از خانم رقیه نامداری از ایران اکبرآباد کوار- شیراز و قدمت آن نزدیک به یکصد سال است (شکل ۵).

^۱ گنجینه سکه- کد متفرقه ۳۵۳

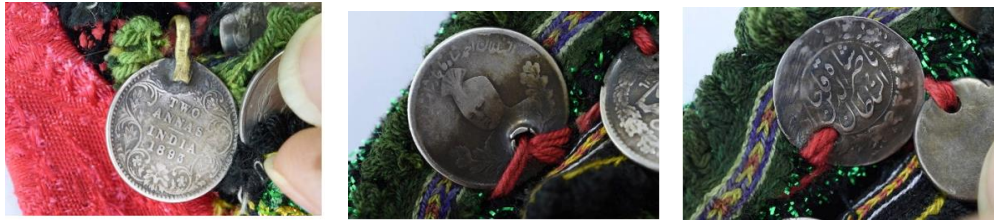

شکل ۵. سرپوش سکه‌دوزی شده دارای سکه‌های طلای قاجاری^۱

نمونه ۶. سرپوش کد ۱۷۴ ردیف ۲: این سرپوش با هشتاد سکه نقره تزئین شده و دارای چهار قسمت اصلی است. قسمت بالایی سرپوش از پارچه‌ای به رنگ قرمز و قسمت دوم که دورتادور سرپوش را تشکیل می‌دهد، از پارچه پولک‌دوزی شده به رنگ سبز تشکیل شده است. قسمت سوم سرپوش نوار پهن یراق‌دوزی به رنگ‌های قرمز، سبز، طلایی، و روی این نوار تعداد سه مهره چشم و نظر که روی مهره‌ها پولک و مهره‌های کوچک‌تری دوخته و تزئین شده، در قسمت جلوی پیشانی زیر مهره چشم و نظر تعداد چهار سکه نیم‌قرانی دوره قاجار ناصرالدین‌شاه بر روی سرپوش دیده می‌شود که با تعدادی از مهره‌ها به صورت آویز دوخته شده است، قسمت چهارم سرپوش مزین به سه ردیف سکه می‌باشد. سکه‌ها را به روش سوراخ کردن به سرپوش دوخته‌اند و هر ردیف به صورت زیبایی با نوار جدا شده و کاربرد این نوار در بین سکه‌ها پوشیده شدن سوراخ سکه‌هاست تا سرپوش جلوه زیبایی داشته باشد. این سرپوش دارای هشتاد قطعه سکه نقره متعلق به دوران محمد شاه، ناصرالدین‌شاه و احمد شاه قاجار، چهار سکه نقره دوره پهلوی اول، دو سکه مس نیکل دوره پهلوی دوم و یک سکه نقره «۲ آنه» هند دوره استعمار انگلیس است. این سرپوش از طرف خانم تیباشی از بیرجند به آرشیو موزه اهدا شده است (شکل ۶).

^۱ گنجینه سکه - کد متفرقه ۱۶۰

شکل ۶. سرپوش سکه دوزی شده با ۸۰ سکه نقره دوره قاجار^۱

نمونه ۷. پیشانی‌بند زنانه کد ۲۵۲: این پیشانی‌بند از پارچه مخمل تهیه شده و عرض آن به اندازه بلندی پیشانی تا روی ابروها و طول آن دورتادور سر است. در یک طرف پیشانی‌بند از یک سکه برای بستن پیشانی‌بند و در طرف دیگر از بندیک برای قرارگرفتن سکه در بندینک بجای دکمه استفاده شده است که برای نگهداشتن پیشانی‌بند بروی پیشانی است. تعداد سکه‌های استفاده شده بروی این پیشانی‌بند یکصد و دو قطعه سکه از جنس مس/نیکل و بیست قطعه سکه از جنس نقره از دوره قاجار و پهلوی برای تزیین استفاده شده است. سکه‌ها در دو ردیف افقی فشرده و تعدادی از سکه‌ها به صورت عمودی دوخته شده است. در بالا و وسط پیشانی‌بند یک عدد سکه دوره احمدشاه به روش دسته‌دار کردن سکه به پیشانی‌بند متصل شده و سکه‌های دیگر به روش سوراخ کردن به پیشانی‌بند دوخته شده‌اند. این پیشانی‌بند مورد استفاده زنان شمال خراسان با لباس‌های محلی بوده است (شکل ۷).

شکل ۷. پیشانی‌بند سکه دوزی با ۲۰ قطعه سکه نقره قاجاری و پهلوی^۲

نمونه ۸. گردن‌آویز زنانه کد ۳۵۴ ردیف ۱: این گردن‌آویز دارای قد از دور گردن تا پایین پیراهن حدود هشتاد و دو سانتیمتر است اسم این گردن‌آویز محلی «یاخالق» است که دور گردن آویخته می‌شود و حدود ده یا پانزده سانت از قد پیراهن محلی کوتاهتر است. این گردن‌آویز روی نواری دوخته شده و در زیر نوار پارچه آستری سفید دولا قرار دارد که روی آن با نواری تزیین شده است و حدود سی سانتیمتر برای یقه‌باز و دور گردن قرار می‌گیرد و نواردوزی شده است. دور گردن و در قسمت پشت گردن بدون سکه است. سکه‌ها در دو طرفین گردن در دو ردیف و در قسمت بازی یقه تا پایین گردن آویز سه ردیف سکه دوخته شده‌اند. در قسمت پایین، گردن‌آویز پهن تر شده است. در این گردن‌آویز از یکصد و شصت و هفت قطعه

^۱ گنجینه سکه - کد ۱۷۴ ردیف ۲

^۲ گنجینه سکه - کد ۲۵۲

سکه جنس مس/ نیکل از دوره پهلوی دوم استفاده شده است. روش نصب سکه در این گردن آویز به روش سوراخ کردن است. سکه ها طوری روی هم قرار گرفته و دوخته شده تا محل دوخت سکه ها دیده نشود (شکل ۸).

شکل ۸. گردن آویز سکه دوزی شده از دوره پهلوی^۱

نمونه ۹. جلیقه زنانه کد ۱۷۶: جنس این جلیقه از مخملی به رنگ بنفش است که آستر دوزی شده و یقه انگلیسی و جیب در دو طرف این جلیقه قرار دارد. این جلیقه با یکصد و چهل و دو قطعه سکه دو ریالی دوره پهلوی و با سکه هایی از جنس مس/ نیکل تزئین شده است. یک ردیف سکه در بالای جیب ها و یک ردیف در قسمت پایین جای گرفته و سکه ها بعضی مورب و بعضی با فاصله دوخته شده اند. سکه ها به روش سوراخ کردن به جلیقه وصل شده اند، لیکن برخلاف مورد بالا دوخت سکه ها مشخص است و سوراخ سکه ها و دوخت آنها دیده می شود (شکل ۹).

شکل ۹. جلیقه زنانه سکه دوزی شده از دوره پهلوی دوم^۲

نمونه ۱۰. جلیقه زنانه کد ۱۷۳ ردیف ۴: این جلیقه پوشیده شده از یک هزار سکه و فقط پارچه آستری و داخل جلیقه مشخص است. قسمت پشت این جلیقه هم پوشیده شده از سکه که شامل سکه های یک، دو، پنج و ده ریالی از دوره پهلوی است و از روش سوراخ کردن سکه ها جهت دوخت بروی جلیقه استفاده شده است. دوخت سکه ها نامنظم است به طوری

^۱ گنجینه سکه- کد متفرقه ۳۵۴ ردیف ۱

^۲ گنجینه سکه- کد متفرقه ۱۷۶

که دوخت بعضی از سکه‌ها دیده می‌شود و بعضی سکه‌ها روی هم دوخته شده، لیکن سوراخ سکه دیده نمی‌شود (شکل ۱۰).

شکل ۱۰. جلیقه زنانه سکه‌دوزی شده از دوره پهلوی دوم^۱

نمونه ۱۱. پیراهن زنانه کد ۱۷۳ ردیف ۳: پیراهن به رنگ زرشکی با یقه گرد دوخته شده و بازی یقه، حدود خط سینه است. چاک یقه دارای دکمه از جنس سکه است و یقه و بازی یقه با دو ردیف نوار زیگزاگ باریک تزیین شده است. آستین بلند و سردست آستین گلدوزی با نقش هندسی زیبایی دارد و قد آن تا زیرزانو می‌باشد. دوطرف پهلوی چاک دارد که به سمت وسط جلوی پیراهن با نوارهای رنگی زیگزاگی تزیین شده است. در بین نوارها سکه‌دوزی شده اما قسمت جلو پیراهن از سکه‌های بیشتری استفاده شده است. روش دوخت سکه‌ها سوراخ کردن سکه‌ها است و در قسمت وسط جلو پیراهن سکه‌ها روی هم دوخته شده تا سوراخ و دوخت سکه مشخص نباشد. در قسمت‌هایی که بین نوارها سکه‌دوزی شده دوخت سکه‌ها و محل سوراخ کردن سکه مشخص است. این پیراهن حدود چهارصد سکه یک، دو، پنج و ده ریالی دوره پهلوی را دربردارد (شکل ۱۱).

شکل ۱۱. پیراهن سکه‌دوزی شده با حدود ۴۰۰ سکه از دوره پهلوی دوم^۲

^۱ گنجینه سکه - کد ۱۷۳ ردیف ۴

^۲ گنجینه سکه - کد ۱۷۳ ردیف ۳

نمونه ۱۲. سرپوش نوزاد کد ۲۲۱: این سرپوش با پلاک طلا و کتیبه «وان یکادالذین.....» (با هدف جلوگیری از چشم‌زخم) همراه است که قدمتی حدود ۷۰ سال دارد. جنس سرپوش ترمه است و از سه قسمت تشکیل شده است: قسمت نخست، کف سر است که یراق‌دوزی شده، قسمت دوم دورتا دور سر را شامل می‌شود که با پارچه ترمه دوخته و یراق‌دوزی شده و پلاک وان یکادالذین در قسمت جلو سرپوش قرار دارد. در قسمت سوم در بخش پایین سرپوش قرار دارد که با نوار یراق و ریشه دوخته‌شده و فاقد سکه است (شکل ۱۲).

شکل ۱۲. سرپوش نوزاد دارای پلاک طلا (وان یکادالذین) دوره پهلوی^۱

نمونه ۱۳. پیشانی‌بند زنانه کد ۳۵۴ متفرقه ردیف ۲: این پیشانی‌بند، منجوق‌بافی شده و مزین به سکه‌های دوره پهلوی و قاجار است. منجوق‌بافی این اثر در قسمت بالای پیشانی‌بند طرح‌دار است که با طرح‌های لوزی و منجوق‌های سفید، سیاه، قرمز و آبی بافته شده است. در قسمت پایین، سکه‌ها که تعدادشان به سی عدد می‌رسد، به پیشانی‌بند وصل شده‌اند. برای بستن پیشانی‌بند به دور سر از بندی که در دو طرف پیشانی‌بند قرار گرفته و مهره‌ای به رنگ مشکی که در پشت سر در انتهای بند قرار دارد و طرف دیگر پیشانی‌بند حلقه شده و به وسیله یک این مهره و حلقه به هم وصل می‌شده، استفاده می‌کردند (شکل ۱۳).

شکل ۱۳. پیشانی‌بند سکه‌دوزی شده با حدود ۳۰ سکه از دوره قاجار و پهلوی^۲

^۱ گنجینه سکه - کد ۲۲۱

^۲ گنجینه سکه - کد ۳۵۴ متفرقه ردیف ۲

۴-۵. طبقه‌بندی گونه‌های مختلف سکه در جامگان سکه‌دوزی موزه آستان‌قدس رضوی

در این بخش، کیفیت و عیار سکه‌ها در هر نمونه مورد بررسی قرار می‌گیرد. مبنای ارزش‌گذاری، سنجش کیفیت سکه‌ها و تعیین دوره تاریخی هر سکه با استناد به معتبرترین منابع سکه‌شناسی صورت پذیرفته است.^۱ در ادامه تنوع سکه‌های تاریخی به‌کاررفته در نمونه‌ها شرح داده شده است (اشکال ۱۴ تا ۲۶).

عصر صفوی عصر افشار عصر قاجار عصر قاجار عصر قاجار عصر قاجار عصر قاجار عصر قاجار
طهماسب دوم نادرشاه فتح‌علی‌شاه محمدشاه ناصرالدین‌شاه مظفرالدین‌شاه محمدعلی‌شاه احمدشاه

شکل ۱۴. تنوع سکه‌های تاریخی در نمونه ۱

عصر صفوی عصر قاجار عصر قاجار عصر قاجار عصر قاجار عصر قاجار عصر قاجار
سلطان حسین فتح‌علی‌شاه فتح‌علی‌شاه ناصرالدین‌شاه ناصرالدین‌شاه احمدشاه احمدشاه

شکل ۱۵. تنوع سکه‌های تاریخی در نمونه ۲

عصر قاجار عصر قاجار عصر قاجار
احمدشاه احمدشاه نامشخص

شکل ۱۶. تنوع سکه‌های تاریخی در نمونه ۳

عصر قاجار عصر قاجار عصر قاجار عصر پهلوی عصر پهلوی عصر پهلوی عصر پهلوی
ناصرالدین محمدعلی احمدشاه رضاشاه محمدرضا محمدرضا محمدرضا شاه

^۱ این منابع عبارتند از: افتخاری. سکه‌شناسی شاهان افشار؛ شهبازی فراهانی، تاریخ سکه؛ موسوی، سکه‌های ماشینی قاجار؛ حق‌صفت، سکه‌های ماشینی پهلوی؛ مهدی‌زاده. تعیین ارزش فعلی مسکوکات قدیمی؛ نیک‌گفتار، مختصری از پیشینه سکه‌های تاریخی ضرب شده در خراسان.

شاه

شاه

شاه

شاه

شکل ۱۷. تنوع سکه‌های تاریخی در نمونه ۴

عصر قاجار
ناصرالدین‌شاه

عصر قاجار
احمدشاه

عصر قاجار
احمدشاه

شکل ۱۸. تنوع سکه‌های تاریخی در نمونه ۵

عصر قاجار
محمدشاه

عصر قاجار
ناصرالدین‌شاه

عصر قاجار
احمدشاه

عصر پهلوی
رضاشاه

عصر پهلوی
محمدرضاشاه

دو آنه
هندوستان

شکل ۱۹. تنوع سکه‌های تاریخی در نمونه ۶

عصر قاجار
ناصرالدین‌شاه

عصر قاجار
احمدشاه

عصر پهلوی
رضاشاه

عصر پهلوی
محمدرضاشاه

عصر پهلوی
رضاشاه

عصر پهلوی
محمدرضاشاه

شکل ۲۰. تنوع سکه‌های تاریخی در نمونه ۷

عصر پهلوی
محمدرضاشاه

عصر پهلوی
محمدرضاشاه

عصر پهلوی
محمدرضاشاه

شاه

شکل ۲۱. تنوع سکه‌های تاریخی در نمونه ۸

عصر پهلوی عصر پهلوی
محمدرضا شاه محمدرضا شاه

شکل ۲۲. تنوع سکه‌های تاریخی در نمونه ۹

عصر پهلوی عصر پهلوی عصر پهلوی عصر پهلوی
محمدرضا شاه محمدرضا شاه محمدرضا شاه محمدرضا شاه

تصویر ۲۳. تنوع سکه‌های تاریخی در نمونه ۱۰

عصر پهلوی عصر پهلوی عصر پهلوی عصر پهلوی
محمدرضا شاه محمدرضا شاه محمدرضا شاه محمدرضا شاه

سکه‌های تاریخی در

تصویر ۲۴. تنوع

نمونه ۱۱

عصر پهلوی
سکه وان یکاد الدین

نمونه ۱۲

شکل ۲۵. تنوع سکه‌های تاریخی در

عصر قاجار عصر پهلوی عصر پهلوی

شکل ۲۶. تنوع سکه‌های تاریخی در نمونه ۱۳

۴. ۶. تحلیل ویژگی‌های کیفی سکه‌دوزی در جامگان

طبق بررسی‌های انجام شده بروی جامگان سکه‌دوزی شده موجود در آرشیو موزه آستان‌قدس رضوی، بیشترین سکه‌ها با تعداد یک‌هزار سکه در جلیقه‌ای با کد ۱۷۳ ردیف ۴ که پشت و جلو جلیقه کاملاً سکه‌دوزی شده، وجود دارد (نمونه ۱۰، تصویر ۱۰). تعداد زیاد و ردیف‌های بیشتر سکه در تزئین این لباس که موجب فزونی تاللو نور و براقیت آن شده، بیانگر اهمیت و جایگاه اجتماعی صاحب آن بوده و بر کاربرد آن را در مراسم خاص از جمله جشن و شادی تأکید دارد.

با استناد به این مطالعات، قدیمی‌ترین نمونه سکه‌ها در دو اثر دیده می‌شود. نمونه اول سرپوش با هفتادوپنج سکه نقره از دوره صفوی تا دوره قاجار با کد ۱۷۳ متفرقه ردیف ۱ (نمونه ۱، شکل ۱) و اثر دوم پیشانی‌بند تزئین شده با سی سکه نقره و کد ۳۵۲ (نمونه ۲، شکل ۲) از دوره صفوی تا پهلوی اول می‌باشد. این جامگان در مراسم عروسی و شادی مورد استفاده بوده‌است. با ارزش‌ترین اثر سکه‌دوزی شده از نظر ریالی در آرشیو موزه آستان‌قدس رضوی، به سرپوش سکه‌دوزی شده با بیست و شش قطعه سکه طلا دوره ناصرالدین‌شاه و احمد شاه قاجار کد متفرقه ۱۶۰ (نمونه ۵، شکل ۵) تعلق دارد. همچنین با ارزش‌ترین جامه سکه‌دوزی از نظر قدمت و کاربرد سکه‌های تاریخی، سرپوش سکه‌دوزی شده با هفتادوپنج قطعه سکه نقره از دوران صفوی تا دوره قاجار دارای کد متفرقه ۱۷۳ ردیف ۱ (نمونه ۱، شکل ۱) در این سرپوش، سکه‌ها به صورت ردیفی دوخته شده‌اند. در ردیف اول از سکه‌های کوچکتر و چکشی و در ردیف‌های بعدی از سکه‌های کمی بزرگتر چکشی و ماشینی استفاده شده است. پیشانی‌بند سکه‌دوزی شده با کد ۳۵۲ (نمونه ۲، شکل ۲) با سی سکه نقره از دوره صفوی تا دوره پهلوی اول است که نشان دهنده کاربرد آن در ادوار مختلف است. دلیل کاربرد سکه‌های متنوع در یک لباس، انتقال آن به عنوان سرمایه‌ای ارزشمند از یک نسل به نسل دیگر بوده؛ همچون ارثیه و یا تجهیزیه‌ای گرانبها که از بزرگ خانواده به فرزندان واگذار می‌شده است (جدول ۲).

جدول ۲. تحلیل ویژگی‌های کیفی سکه‌دوزی در جامگان زنان ایرانی (نگارندگان)

زمان خلق اثر	تعداد کل سکه	تنوع سکه	زمان ضرب سکه	نوع و اسم سکه	جنس سکه	وزن و ابعاد سکه	محل قرارگیری	چگونگی قرارگیری
صفوی	۷۵	۸ گونه	عصر صفوی	شاه طهماسب دوم	نقره	وزن: ۵/۲۰ گرم قطر: ۲/۶ سانتی متر	دور سرپوش	زیر سرپوش
			عصر نادرشاه		نقره	وزن: ۴/۶۳ گرم	دور سرپوش	زیر نوار

						افشار				
جلوی پیشانی	جلوی پیشانی	وزن: ۲/۵ گرم قطر: ۱/۶ سانتی متر	نقره	چکشی نیم قرانی	فتحعلی شاه	عصر قاجار				
زیر نوار	دور سرپوش	-	نقره	چکشی	محمدشاه					
زیر نوار	دور سرپوش	وزن: ۴/۹ گرم قطر: ۱۸:۶ میلیمتر	نقره	چکشی یک هزار دیناری	ناصرالدین شاه					
زیر نوار	دور سرپوش	وزن: ۲/۳ گرم قطر: ۱۸/۲ میلیمتر	نقره	ماشینی پانصد دیناری	مظفرالدین شاه					
زیر نوار	دور سرپوش	وزن: ۲/۳ گرم قطر: ۱۸/۲ میلیمتر	نقره	ماشینی پانصد دیناری	محمدعلی شاه					
زیر نوار	دور سرپوش	-	نقره	ماشینی	احمدشاه					
ردیفی	دور پیشانی	وزن: ۵/۴ گرم قطر: -	نقره	چکشی عباسی	شاه سلطان حسین	عصر صفویه	۳۰ ۸ گونه		نمونه ۲ صفوی	
آویز ردیفی	دور پیشانی	وزن: ۵ گرم قطر: ۲۰/۵ میلیمتر	نقره	چکشی یک قرانی	فتحعلی شاه	عصر قاجار				
آویز ردیفی	دور پیشانی	وزن: ۶/۹ گرم قطر: ۲۰/۵ میلیمتر	نقره	چکشی یک قرانی	فتحعلی شاه					
آویز ردیفی	دور پیشانی	-	نقره	چکشی یک هزار دینار	ناصرالدین شاه					
آویز ردیفی	دور پیشانی	وزن: ۴/۶ گرم قطر: ۲۳/۲ میلیمتر	نقره	ماشینی یک هزار دینار	ناصرالدین شاه					
آویز ردیفی	دور پیشانی	وزن: ۴/۶ گرم قطر: ۲۳/۱	نقره	ماشینی یک هزار دیناری خطی	احمدشاه					
آویز ردیفی	دور پیشانی	وزن: ۴/۶۴ گرم	نقره	ماشینی	احمد شاه					

				یکهزار دیناری تصویری						
	عصر پهلوی اول	رضا شاه	ماشینی	نقره	-	دور پیشانی	آویز ردیفی			
نمونه ۳	عصر قاجار	۱۰	۳ گونه	احمد شاه	ماشینی	نقره	وزن: ۲/۳ گرم قطر: ۱۸/۲ میلیمتر	زیر چانه	آویز	
				احمد شاه	ماشینی	نقره	وزن: ۲/۳ گرم قطر: ۱۸/۲ میلیمتر	زیر چانه	آویز	
				نامشخص	چکشی	نقره	---	زیر چانه	دکمه	
نمونه ۴	عصر قاجار	۴۰	۷ گونه	ناصرالدین شاه	ماشینی یکهزار دیناری	نقره	وزن: ۴/۶ گرم قطر: ۲۳/۲ میلیمتر	روی گوش	آویز	
				محمدعلی شاه	ماشینی دو قران	نقره	وزن: ۹/۲ گرم قطر: ۲۷/۵ میلیمتر	روی گوش	آویز	
				احمدشاه	ماشینی دوهزار دیناری	نقره	وزن: ۹/۲۲ گرم قطر: ۲۷ میلیمتر	روی گوش	آویز	
				رضا شاه	ماشینی پانصد دینار	نقره	وزن: ۲۲/۳۰ گرم قطر: ۱۸ میلیمتر	در جلوی سرپوش	آویز	
				محمد رضا شاه	ماشینی یک ریالی	مس/نیکل	وزن: ۲ گرم قطر: ۱۸/۵ میلیمتر	دور سرپوش	ردیفی	
				محمد رضا شاه	ماشینی دو ریالی	مس/نیکل	وزن: ۳ گرم قطر: ۲۲/۵ میلی متر	دور سرپوش	ردیفی	
				محمد رضا شاه	ماشینی پنج ریالی	مس/نیکل	وزن: ۵ گرم قطر: ۲۶ میلیمتر	دور سرپوش	ردیفی	
نمونه ۵	عصر قاجار	۲۶	۳ گونه	ناصرالدین شاه	ماشینی	طلا	--	دور سرپوش	آویز ردیفی	
				احمدشاه	ماشینی پنج هزاری	طلا	وزن: ۱/۴۴ گرم قطر: ۱۹ میلیمتر	روی گوش	آویز چندتایی	
				احمدشاه	ماشینی پنج هزاری	طلا	وزن: ۱/۴۴ گرم قطر: ۱۹ میلیمتر	دور سرپوش	آویز ردیفی	
نمونه ۶	عصر قاجار	۸۰	۶ گونه	محمدشاه	چکشی	نقره	وزن: ۵/۳ گرم قطر: ۲۱ میلیمتر	دور سرپوش	زیر نوار	
				ناصرالدین شاه	چکشی نیم	نقره	-	جلوی روی سرپوش		

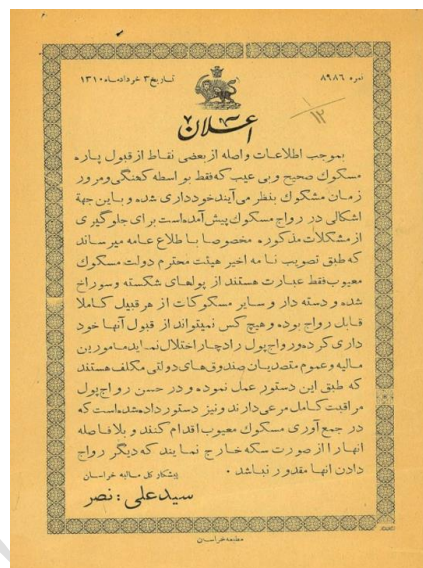
				قرانی					
	پیشانی			ماشینی پانصد دینار	احمدشاه				
	دور سرپوش	وزن: ۲/۳ گرم قطر: ۱۸/۲ میلیمتر	نقره						
	زیر نوار								
	دور سرپوش	وزن: ۲/۳ گرم قطر: ۱۸ میلیمتر	نقره	ماشینی پانصد دینار	رضاشاه	عصر			
	زیر نوار								
	دور سرپوش	-	مس/ نیکل	ماشینی	محمد رضا شاه	پهلوی			
	زیر نوار	وزن: ۵/۴ گرم قطر: ۲۳/۵ میلیمتر ر	نقره	ماشینی	دو آنه هند				
	پایین پیشانی بند	-	نقره	چکشی	ناصرالدین شاه	عصر قاجار	۶ گونه	۱۰۲	نمونه ۷
	وسط پیشانی بند	وزن: ۴/۶ گرم قطر: ۲۳/۱	نقره	ماشینی یکهزار دینار	احمدشاه				
	پایین پیشانی بند	وزن: ۲/۳ گرم قطر: ۱۸ میلیمتر	نقره	ماشینی پانصد دینار	رضاشاه				
	وسط پیشانی بند	وزن: ۵ گرم قطر: ۲۴ میلیمتر	نیکل	ماشینی بیست پنج دینار	رضاشاه	عصر پهلوی			
	وسط پیشانی بند	وزن: ۴ گرم قطر: ۲۱ میلیمتر	نیکل	ماشینی ده دیناری	رضاشاه				
	ردیف دوم پیشانی بند	وزن: ۱/۷۵ گرم قطر: ۱/۵ میلیمتر	مس/ نیکل	ماشینی یک ریالی	محمد رضا شاه				
	وسط گردن آویز	--	مس/ نیکل	ماشینی پنج ریالی	محمد رضا شاه	عصر پهلوی	سه گونه	۱۶۷	نمونه ۸
	دو طرف جلو	وزن: ۷ گرم قطر ۲۸ میلیمتر	مس/ نیکل	ماشینی ده ریالی	محمد رضا شاه				
	دو طرف جلو	وزن ۹ گرم قطر ۳۱ میلیمتر	مس/ نیکل	ماشینی بیست ریالی	محمد رضا شاه				
	در دو طرف جلیقه	وزن: ۳ گرم قطر: ۲۲/۵ میلیمتر	مس/ نیکل	ماشینی دو ریالی	محمد رضا شاه	عصر پهلوی	یک گونه	۱۴۲	نمونه ۹
	در اطراف یقه	وزن: ۱/۷۵ گرم	مس/	ماشینی یک	محمد رضا				نمونه ۱۰
	ردیفی								

	پهلوی	۱۰۰۰	چهار گونه	عصر پهلوی	شاه	ریالی	نیکل	قطر: ۱۸/۵ میلیمتر		
					محمدرضا شاه	ماشینی دو ریالی	نیکل	وزن: ۳ گرم قطر: ۲۲/۵ میلیمتر	پراکنده در جلیقه	ردیفی
					محمدرضا شاه	ماشینی پنج ریالی	نیکل	وزن: ۷ گرم قطر: ۲۶ میلیمتر	پراکنده در جلیقه	ردیفی
					محمدرضا شاه	ماشینی ده ریالی	مس / نیکل	وزن: ۱/۷۵ گرم قطر: ۱۸/۵ میلیمتر	لبه یقه	ردیفی و پراکنده
نمونه ۱۱	پهلوی	۴۰۰	چهار گونه	عصر پهلوی	محمدرضا شاه	ماشینی یک ریالی	مس / نیکل	-	در سر آستین	دکمه
					محمدرضا شاه	ماشینی دو ریالی	مس / نیکی	وزن: ۳ گرم قطر: ۲۲/۵ میلیمتر	دو طرف جلو	بین نوارها
					محمدرضا شاه	ماشینی پنج ریالی	مس / نیکل	وزن: ۴/۷ قطره ۲۵/۸ میلیمتر	در جلو	ردیفی
					محمدرضا شاه	ماشینی ده ریالی	مس / نیکل	وزن: ۷ گرم قطر: ۲۸ میلیمتر	زیر بازی یقه	ردیفی
نمونه ۱۲	پهلوی	۱	یک گونه	عصر پهلوی	محمدرضا شاه	ماشینی پلاک	طلا	--	وسط پیشانی	تک
					ناصرالدین شاه	ماشینی یک هزار دینار	نقره	وزن: ۴/۶ گرم قطر: ۲۳/۲ میلیمتر	وسط پیشانی بند	آویز ردیفی
نمونه ۱۳	قاجار	۳۰	سه گونه	عصر پهلوی	رضاشاه	ماشینی یک هزار دینار	نقره	وزن: ۴/۶ گرم قطر: ۲/۳ میلیمتر	وسط پیشانی بند	آویز ردیفی
					محمدرضا شاه	ماشینی پنج ریالی	مس / نیکل	وزن: ۵ گرم قطر: ۲۶ میلیمتر	دور پیشانی بند	آویز ردیفی

با استناد به آثار موجود در گنجینه آستان قدس رضوی، کاربرد سکه دوزی در تزئین جامگان در دوره صفوی وجود داشته و تا دوره معاصر بروی جامگان تداوم یافته است. تکامل سکه ها و سیر تحول تزئین و تنوع آنها را می توان در آثار مشاهده کرد. سکه های چکشی که با دست ضرب ساخته شده تا سکه های ماشینی و همچنین در بعضی از جامگان سکه هایی با تاریخ یک رویداد و مناسبت ویژه خودنمایی می کنند و گویای تاریخی مهم برای مردمان آن دوران بوده است. باید این نکته را در نظر داشت که کاربرد سکه دوزی در دوره صفوی، تقریباً همزمان با دوره روکوکو در غرب است، دوره ای که با افراط در

تزیین، تجملات و آرایش جامگان شهرت دارد و محتملا بر کاربرد سکه در تزیین جامگان بی ارتباط نبوده است. با توجه به نمونه‌های موجود در آرشیو موزه آستان قدس رضوی، جامگان سکه‌دوزی که شامل سرپوش‌ها و چند پیشانی‌بند هستند، با تزیینات دیگری همچون پولک‌دوزی و منجوق‌دوزی، نواردوزی، نصب نگین و مهره همراه هستند که با آرایش جامگان دوره روکوکو با تزیینات باشکوه و پر زرق و برق و گلدوزی‌های طلایی و نقره‌ای، همخوانی دارند. احتمالا تاثیر غرب بر افزایش تزیینات و تالو بخشیدن به جامگان درباریان، اشراف و سپس عامه مردم ایران از عصر صفوی به بعد بی تاثیر نبوده است.

در سند موجود در مرکز اسناد و کتابخانه ملی ایران که در سال ۱۳۱۰ ش منتشر شده، سکه‌های سوراخ شده و دسته‌دار و شکسته فاقد اعتبار معرفی شده‌اند (شکل ۲۷). احتمالا با این اعلان و بی اعتبار شمردن بخش زیادی از سکه‌ها، زمینه مساعدی برای کاربرد این نوع سکه‌ها در صنایع دستی از جمله هنر سکه‌دوزی فراهم شده و سکه‌های زیادی برای تزیین جامگان بکار برده شده‌اند.

شکل ۲۷. سند شماره NLAI-240-045597-0022 سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (URL2)

در عین حال با استناد به نمونه‌های موجود، مشخص است که کاربرد سکه‌دوزی در جامگان زنان ایرانی از اواسط دوره پهلوی رو به افول گذاشته است. این امر با رواج صنعت مد در ایران، راه‌اندازی خیاطخانه‌های مختلف که عموماً متأثر از جریان‌های هنر غرب بودند، سهولت در تهیه ابزارهای دوخت و تزیین لباس، شکل‌گیری دوخت‌های تنوع و تزیینات جدید و ارزان و سبک وزن، بر کاهش کاربرد تزیینات سنتی جامگان از جمله سکه‌دوزی ارتباط مستقیم دارد. عوامل دیگری که از نیمه عصر پهلوی، کاربرد سکه را در تزیین جامگان کاهش داد، سنگینی وزن جامگان سکه‌دوزی و همچنین پایین آمدن ارزش ریالی سکه‌های نیکل بوده است. این نکته را می‌توان از جهت نصب سکه‌ها بروی لباس دریافت. در اغلب جامگان، سکه‌ها از طرفی که ارزش سکه و قیمت آن نوشته شده، روی لباس دوخته شده‌اند تا نشانگر ارزش بالای آن در دید مخاطبان باشند (شکل‌های ۱ تا ۱۳). با پایین آمدن ارزش ریالی سکه‌های نیکل به ویژه سکه‌های سوراخ شده و دسته‌دار، از اهمیت جامگان سکه‌دوزی که روزگاری به عنوان بخشی از دارایی خانواده‌های ایرانی به شمار می‌آمد، کاسته شد و به تدریج کاربرد آن منسوخ گردید.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در گنجینه سکه موزه آستان قدس رضوی تعداد قابل توجهی جامگان سکه‌دوزی شده از دوره‌های تاریخی مختلف نگهداری می‌شود که اغلب متعلق به زنان طبقات ممتاز جامعه و شامل سکه‌هایی با ارزش تاریخی و ریالی هستند. از میان این جامگان، سیزده مورد با وضعیت مناسب و قابل بررسی و دارای تاریخ قطعی منسوب به دوره زمانی مشخص از عصر صفوی تا پهلوی است که در این پژوهش وضعیت آنها از حیث نوع پوشاک، کیفیت و ارزش سکه‌ها، چگونگی نصب و دوخت سکه‌ها بروی جامگان، نوع مراسم و کاربردی جامگان مورد مطالعه قرار گرفت.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهند که این آثار جامگانی از نوع سرپوش، پیشانی‌بند، جلیقه و پیراهن هستند که با تنوعی از سکه‌های تاریخی که با دست و یا توسط ماشین ضرب شده (سکه ماشینی) شناخته می‌شوند. بعضی از این جامگان، پوشیده از سکه با ارزش ریالی مختلف هستند و بعضی فقط از یک مورد سکه به تعداد زیادی استفاده شده‌است. سکه‌ها از حیث تاریخی متعلق به دوران صفوی، افشار، زند و قاجار هستند ولیکن اغلب با زمان تولید جامگان خود مطابقت ندارند. این نکته نشان‌دهنده این است که جامگان سکه‌دوزی از نسلی به نسل دیگر به عنوان سرمایه‌ای ارزشمند در قالب ارثیه و یا جهیزیه راه یافته و برخی سکه‌ها به تدریج بروی آنها نصب شده‌اند.

در چیدمان سکه‌ها بروی جامگان، آنجا که از نوع دوخت/نصب مشترکی برخوردارند و به دوره تاریخی واحدی تعلق دارند، نظم خاصی دیده می‌شود. اما در مواردی که تنوع دوخت/نصب سکه‌ها بروی یک جامه وجود دارد و گوناگونی سکه‌های تاریخی مشهود است، نظم دچار خدشه شده و کمتر رعایت شده‌است.

نکته دیگر آن که هنر سکه‌دوزی در دوره صفویه مرسوم بوده و تا عصر پهلوی به عنوان تزیینی رایج و تشریفاتی بروی پوشاک تداوم داشته است. در بعضی جامگان، سکه‌ها ردیفی و در بعضی سکه‌ها جدا از هم دوخته شده و از نظم خاصی برخوردار نیستند. سکه‌های نقره که بیشتر در سرپوش‌ها دیده می‌شوند، دارای شعارهای دینی به زبان عربی و خط فارسی (نستعلیق) هستند که به نظر می‌رسد بعضی از این سرپوش‌ها به عنوان ارثیه‌ای گرانبها به دختر خانواده رسیده است.

درخصوص ارتباط جامگان سکه‌دوزی با جامعه ایران، آنچه محرز است این نوع جامگان بیشتر به طبقات اجتماعی ممتاز تعلق داشته و بیش از همه به عنوان بخشی از دارایی و اندوخته مالی زنان به شمار می‌آمده است، آن‌چنان که زنان ایرانی در گذر زمان با انتقال این جامگان به نسل‌های پس از خود و اضافه کردن سکه‌هایی دیگر به این جامگان، از آن ضمن استفاده در مراسم خاص، جهت پس‌انداز و افزایش اندوخته خود بهره می‌بردند. تنوع تاریخی کاربرد سکه‌ها (از عصر صفوی تا پهلوی) در یک جامه و تفاوت در نوع دوخت آن‌ها در نمونه‌های مورد مطالعه این پژوهش، گواهی است بر این نکته که جامگان سکه‌دوزی به عنوان سرمایه‌ای فرهنگی و مادی از نسلی به نسل دیگر منتقل شده و سبب تداوم این گونه پوشش در ادوار مختلف گردیده است. کاربرد جامگان سکه‌دوزی در اواسط عصر پهلوی با بی‌ارزش شدن سکه‌های سوراخ شده یا دسته‌دار و با رواج صنعت مد و رونق تزیینات جدید و پرکاربرد در جامگان، دچار افول شده و به تدریج از اهمیت آن کاسته شد.

با استناد به یافته‌های پژوهش، موارد ذیل جهت بهبود و یا شناخت وضعیت هنرهای صناعی مرتبط با پوشاک زنان پیشنهاد می‌شود:

۱. شناسایی آثار تاریخی موجود در آرشیو موزه‌ها و مجموعه‌های هنری معتبر داخل و خارج از کشور که آثار مرتبط با فرهنگ و هنرهای صناعی به‌ویژه منسوجات در اختیار می‌گذارند. این آثار عمدتاً کمتر شناخته‌شده‌اند و به دلیل گذشت زمان دچار آسیب و فرسایش شده و در معرض نابودی هستند. لذا تعجیل در شناسایی این آثار دوچندان اهمیت می‌یابد.
۲. تشکیل کارگاه‌های هنرهای صناعی وابسته به منسوجات و به‌ویژه پوشاک زنان جهت به‌روزرسانی و احیای هنرهای ناشناخته و یا در معرض فراموشی و مطالعه نکات قوت و ضعف مراحل تولید آثار از مبدا تا مرحله فروش.
۳. به‌روزرسانی و کاربرد عناصر تزئینی پوشاک اصیل ایرانی از جمله سکه‌دوزی در عرصه مد و پوشاک ضمن در نظر داشتن طبقات اجتماعی، کاربرد، جنسیت و ویژگی‌های مخاطب امروزی.
۴. مطالعه تطبیقی کیفیت منسوجات و الحاقات تزئینی پوشاک ایران از جمله سکه‌دوزی با دیگر سرزمین‌ها که از این هنر استفاده کرده و یا با ایران تعاملات فرهنگی اقتصادی هنری داشته‌اند.
۵. شناسایی موقعیت‌های راهبردی به منظور به‌روزرسانی و احیای هنرهای سنتی و منسوجات در عرصه بازار پوشاک زنان.

فهرست منابع

- افتخاری، یوسف. سکه‌شناسی شاهان افشار. تهران: پازینه، ۱۳۹۴.
- اکبرزاده رباط، راضیه. سیری در لباس‌های سکه‌دوزی. مشهد: رنگین کتاب، ۱۴۰۲.
- امید، ناهید. دیده و دل و دست. مشهد: شرکت به نشر، ۱۳۸۲.
- امینی، امین. سکه‌های ایران قبل از اسلام. تهران: پازینه، ۱۳۹۵.
- آقاحسین شیرازی، ابوالقاسم. پوشاک زنان ایران از آغاز تا امروز. تهران: آوستا فراهانی، ۱۳۸۱.
- بیکر، پاتریشیا. منسوجات اسلامی. ترجمه مهنار شایسته‌فر. چاپ اول. تهران: مؤسسه مطالعات هنر اسلامی، ۱۳۸۵.
- جلالی، میثم. گنجینه: مجموعه مقالات معرفی آثار موزه‌ای آستان قدس رضوی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۹۳.
- جهانگیرفر، میلاد. موزه در ایران. ویراستار محمود عزیزی. تهران: سمیرا، ۱۳۹۱.
- حق‌صفت، عبدالعزیز. دو روی سکه. تهران: سی‌بال هنر، ۱۳۸۶.
- حق‌صفت، عبدالعزیز. سکه‌های ماشینی پهلوی: تهران: پازینه، ۱۳۸۹.
- حق‌صفت، عبدالعزیز. یادبودهای مناسبتی ملی و مذهبی ژتون‌ها و یادگارهای کلکسیون. تهران: دایره چهاررنگ، ۱۴۰۲.
- سامانی، سارا. سامانی، میلاد. تاریخ پارچه و لباس ایران و جهان. تهران: هنگام هنر، ۱۴۰۰.
- سرافراز، علی‌اکبر. آورزمانی، فریدون. سکه‌های ایران از آغاز تا دوره زندیه. تهران: سازمان سمت، ۱۳۷۹.
- سلطانی، محمدعلی. جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان. مؤسسه فرهنگی نشر سها، ۱۳۷۴.
- سیدصدر، سیدابوالقاسم. دایرةالمعارف هنرهای صنایع دستی و حرف مربوط به آن. تهران: سیمای دانش، ۱۳۸۶.
- شریعت‌پناهی، سیدحسام‌الدین. اروپاییها و لباس ایرانیان. تهران: قومس، ۱۳۷۲.
- شهبازی فراهانی، داریوش. تاریخ سکه (دوره قاجار). تهران: پلیکان، ۱۳۷۸.

- ضیاءپور، جلیل. پوشاک ایلها، چادر نشینان و روستائیان ایران. تهران: وزارت فرهنگ و هنر، ۱۳۴۶.
 - غیبی، مهرآسا. هشت هزار سال تاریخ پوشاک اقوام ایرانی. تهران: هیرمند، ۱۳۸۷.
 - قیانداران، وجیهه. تاریخ پوشاک ایرانیان. قم: مهر بیکران، ۱۳۸۹.
 - محمدی سیف، معصومه. نشانه‌شناسی در پوشاک زنان ترک و کرد در ایران. تهران، ۱۳۹۵.
 - ملک‌زاده بیانی، ملکه. تاریخ سکه از قدیمی‌ترین ازمنه تا دوره اشکانیان. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۳۹.
 - موسوی، سید مهدی. سکه‌های ماشینی قاجار. تهران: پازینه، ۱۳۹۳.
 - مهدی‌زاده، جعفر. تعیین ارزش فعلی مسکوکات قدیمی. تهران. پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۶.
-
- URL 1: <https://museum.razavi.ir> [access date: 2026.01.05]
 - URL 2: <https://www.nlai.ir> [access date: 2026.01.05]